

Invazia sovietică a Cehoslovaciei din 1968

De ce au venit tancurile în august?

Dacă vă întrebați de ce încercarea de obținere a libertății din anul 1968 a fost oprită de invazia sovietică, ar trebui mai întâi să vă amintiți faptul că Cehoslovacia făcea parte din sfera de influență a Uniunii Sovietice, cum se numea pe atunci centrul imperiului rus postbelic care se întindea din Orientul Îndepărtat până în Europa Centrală. După lovitura de stat din februarie 1948, comuniștii cehoslovaci au început, după modelul rusesc și conform dictatului, să construiască socialismul de stat. Partidul Comunist avea prerogative nelimitate și se sprijinea pe trei piloni de putere: armata, poliția și justiția. Prin intermediul acestora, subminau drepturile și libertățile cetățenești, conduceau și cenzurau media, planificau și controlau economia. Studiile istorice privind anii '60 din Cehoslovacia au descoperit destule dovezi pentru a putea afirma că regimul care se străduia să controleze în totalitate societatea a intrat în criză. Sistemul politic nedemocratic, tributar unui aparat birocratic greoi, fusese slăbit din cauza amnistiiilor și a reabilitării deținuților politici din anii '50. Avântul social și cultural postbelic al slovacilor venise împreună cu niște revendicări național-politice care nu au fost niciodată întru totul rezolvate, de aceea reprezentanța slovacă se situa întotdeauna într-o opoziție prudentă față de Praga. Mult timp, slovacii nu au considerat Cehoslovacia drept statul lor, iar în momentele de criză lăsau să se înțeleagă că se simt ca niște sublocatari. În fine, unii intelectuali și-au manifestat o poziție critică față de regim.

Principalul fenomen prin care s-a manifestat criza a fost disfuncționalitatea continuă a economiei naționale care atingea existența fiecărui cetățean. Aici, eșecul regimului a fost cel mai evident. Planificarea centralizată care a înlocuit în totalitate economia de piață după februarie 1948 a provocat lipsuri în aprovizionarea rețelelor de magazine, asistând în cele din urmă chiar și la dispariția alimentelor de bază. Lumea nu mai mergea la magazin ca să cumpere, ci ca să găsească ceva. Din specificul acelor vremuri făceau parte și așa-numitele „produse cu stoc limitat”, care erau date „pe sub mână”: uneori era vorba de desuuri de damă, alteori, de coșciuge. Regimul a încercat să rezolve deficitul disperat de valută implementând în 1957 propria rețea de magazine – Tuzex, unde aveau acces doar cetățenii din Vest sau cetățenii cehoslovaci care demonstrau la intrarea în magazin că dețin valută. Statul sprijinea *de facto* piața neagră valutară și economia din umbră, dând de înțeles destul de explicit cetățenilor socialiști că există două tipuri de oameni. Deosebit de mizerabile erau serviciile comunale subordonate monopolului de stat unde, în același timp, înflorea corupția. Cine avea probleme cu mașina, cu canalizarea, cu aparatul de bărbierit sau cu niște pantaloni ruptți, putea să povestească întâmplări incredibile pline de încurcături bizare. Funcționarii și meșteșugarii, de la conducere până la portar, luau șpagă de la oricine voia ceva de la ei. Astfel, șpagă și-a pierdut în curând sensul de privilegiere – nu mai conferea

dreptul de a avea prioritate, nici măcar dreptul la amabilitate. Era pur și simplu biletul pentru a intra în contact cu o persoană competentă.

Un rol extraordinar în erodarea sistemului l-a avut și contactul cu țările apusene, în special cu Austria și cu Germania de Vest. Dezvoltarea turismului din anii '60 nu a ocolit nici Cehoslovacia, iar regimul comunist a tolerat-o deoarece aducea statului valută. An de an, câteva mii de cehi și slovaci călătoreau în spatele Cortinei de Fier. Și majoritatea treceau printr-un șoc. Experiența contactului cu Occidentul este descrisă sugestiv în filmul regizorului Pavel Juráček din 1964: „Acum o lună am fost pe Marte și din cauza asta voi fi nefericit până la moarte... Am fost în Germania de Vest, la doi pași de Cheb [...] totuși, acești câțiva kilometri reprezintă o distanță în timp de douăzeci sau treizeci de ani, fiindcă te trezești pe Marte sau în plin science-fiction. În prima seară am făcut febră. Nu puteam să pricep că era vorba de aceeași planetă, îmi venea să plâng și trăiam cu impresia că m-am întors din epoca de piatră. Mai târziu am început să urâsc. Și asta e tot ce-mi rămâne. Ura aceea amară față de propriul destin, față de viața în care ne târâm fără vina noastră. Am înțeles că în țara în care m-am născut se întâmplă ceva cumplit, ceva îngrozitor de absurd, ceva fără echivalent. Am înțeles ce înseamnă grandoarea decăderii, noblețea descompunerii, patosul degenerării. Am înțeles că țara aceasta dispare încet, dar sigur, că istoria ei se mișcă întruna înapoi. În Germania mă năucea faptul că normalitatea mă năucește. Am rămas mut de uimire în fața politeții, în fața amabilității, în fața trenurilor care veneau la timp, în fața chiuvelor din care nu se scurge apa, în fața faptului că ziarele nu mint, în fața faptului că sunt un om ca oricare altul, că sunt la fel ca nemții, ca americanii, ca francezii, dar că niciodată nu voi avea o viață normală. Am văzut de acolo, din Mannheim, din Heidelberg, din Oldenburg, din Bremen, din Cuxhaven, din Nürnberg, că lumea în care trăiesc e o caricatură brută și urâtă a lumii.”

Dar și străinii care veneau pe atunci în Cehoslovacia aveau impresia, cum treceau de Cortina de Fier, că au ajuns pe altă planetă. În anii '80, când a ajuns la Praga Jean-Claude Carrière, scenaristul de seamă al lui Luis Buñuel și, mai târziu, al lui Miloš Forman, a rămas cu următoarea amintire: „Am descoperit pe de-o parte un oraș lăsat la mila dinților timpului, prost întreținut, în care se recomanda să nu mergi pe sub balcoanele vechi deoarece exista pericolul ca acestea să se dărâme, un oraș sărăcit, prost aprovizionat, unde erai oprit la fiecare colț de trecători aproape neobservați care te întrebau *Change money?*, dar și un oraș minunat, tenebros și misterios, orașul legendarei figuri a Golemului și al doctorului Faust, orașul în care nu conteneam să mă minunez. Părea că aici timpul s-a oprit în loc, la fel ca în celelalte țări răsăritene, unde nu s-a mai schimbat nimic de la sfârșitul anilor '40. Mașinile, hainele, mobila, totul în aceste regimuri care se autoproclamau pe culmea dezvoltării sociale, părea o întoarcere înapoi, o pendulare pe loc.”

Pentru cehi și slovaci, minunea economică vest-germană și austriacă a anilor '60, cum o descria Juráček, a

reprezentat un duș rece deoarece nivelul economic al Cehoslovaciei postbelice fusese ceva mai ridicat decât al vecinilor ei. Era clar că lumina zilei că sistemul politic și economic, Partidul Comunist și afilierea la blocul sovietic subdezvoltat sunt responsabile de mizeria de zi cu zi. Atmosfera socială se schimba. Cehii și slovacii născuți după război își comparau perspectivele cu posibilitățile și condițiile tinerilor din Vest. Idealurile constructive ale anilor '50 nu le mai spuneau deja nimic. Priveau Partidul Comunist și Uniunea Sovietică cu o distanță critică. Una dintre cele mai vulgare înjurături folosite între tinerii cehi era apelativul „Bolșevicule!” Tendința antisovietică se auzea uneori chiar și în media controlată. În primăvara anului 1967, ambasada Franței la Praga a informat Parisul de existența unei aluzii antisovietice în știrile răspândite de Agenția de Presă Cehoslovacă despre meciul de hochei URSS-Cehoslovacia. Antipatia era, într-adevăr, profundă. Viața după modelul sovietic ajunsese ținta caricaturilor.

Dar, pentru poporul cehoslovac, sursa principală de umor și ținta sarcasmului politic era însuși președintele, Antonín Novotný. Acest instrument al aparatului de stat, needucat și autosuficient, stătea în fruntea statului și a Partidului Comunist de aproape cincisprezece ani. Oamenii asociau acest om mediocru cu cele mai multe absurdități ale vremurilor și vedeau în el simbolul indifferenței cotidiene. Novotný voia să conducă singur statul și se implica în absolut orice, de la politica externă la aprovizionarea alimentarelor. Era un orator extraordinar de nepriceput, îndruga verzi și uscate, iar discursurile sale de Anul Nou, așteptate cu malițiozitate, erau de obicei pe măsura așteptărilor. Într-unul dintre discursurile sale, a oferit ca soluție pentru raporturile comerciale proaste cu Occidentul exportul a trei mii de cerbi vii, altă dată a demonstrat încă o dată că responsabili pentru pierderile mari din transportul feroviar sunt numeroșii pasageri care fac blatul. Altă dată, de exemplu, a încurajat la modul cel mai serios întreprinderile de medicamente să mărească producția de praf de curățat vase. Deosebit de picante erau discursurile improvizate ale lui Novotný. La sfârșitul serbărilor de 1 Mai, după strigarea organizată a sloganurilor și fluturarea stindardului, tinerii se adunau în fața tribunei cu personalități comuniste, așteptând cu nerăbdare ca Novotný să înceapă să vorbească. Odată, după ce s-a scandat insistent, președintele cehoslovac a ieșit în față, a liniștit mulțimile și a spus o singură propoziție: „Tovarășe și tovarăși, carne va fi, veți vedea!” Se înțelege că oamenii au izbucnit într-o veselie furtunoasă, având apoi ce discuta la bere. Umorele politice înfloritoare era un indicator al crizei latente a regimului și provoca, totodată, detensionarea stresului cotidian.

Gafele președintelui Republicii subminau autoritatea statului și a Partidului Comunist, ceea ce nu însemna că regimul și reprezentanții acestuia se simțeau îngenunchiați. În continuare aveau loc procese politice, în continuare oamenii erau urmăriți de poliția atotputernică pentru idei și manifestări împotriva regimului. Umorele se amesteca cu frica. Cu toate acestea,

în centrul puterii, în aparatul Partidului Comunist Cehoslovac apărea fracțiunea reformistă. Oponenții îl presau pe Novotný în special cu o reformă economică importantă care trebuia să crească productivitatea mizerabilă a economiei naționale, precum și nivelul de viață al cetățenilor. Își doreau, de asemenea, schimbări politice astfel încât în funcțiile de conducere să nu ajungă oameni care să discrediteze seriozitatea regimului. Nevoia urgentă de schimbări era resimțită nu numai de comuniști, ci și de majoritatea cehilor și slovacilor din toate generațiile. Intelectualii care își doreau aceste schimbări își publicau opiniile în ziare, și le expuneau în facultăți și în institutele de știință, influențând astfel vizibil opinia publică. Oamenii voiau să trăiască liber, să se distreze, să folosească realizările civilizației de care se bucurau vecinii lor din sud și din vest, austriecii și nemții.

La sfârșitul anului 1967, presiunea fracțiunii reformiste era deja foarte puternică, și Novotný s-a hotărât să o stopeze prin metoda testată a dictatorilor comuniști: represalii și anihilarea tendințelor de liberalizare, chiar și cu prețul unui conflict în centrul Partidului. Cu rigiditatea-i caracteristică ce vestea, bineînțeles, un curs dur al evenimentelor, a anunțat că „poziția labilă a inteligenței este o consecință a întăririi diversității ideologice a dușmanilor, reprezentând o activitate îndreptată împotriva Partidului cu scopul de a amenința regimul socialist”. De aceea a lansat și un avertisment: „Tovarăși, situația seamană cu evenimente din Ungaria!” Reformiștii i-au ținut piept lui Novotný și susținătorilor acestuia, iar organele Partidului s-au îndepărtat cu toate de nepopularul președinte. Așa se face că, la cumpăna anilor 1967-68, a avut loc la Praga lovitură de palat. Novotný a fost demis din funcția de prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac, iar locul celui mai puternic bărbat al țării a fost ocupat de un instrument al aparatului de stat slovac, Alexander Dubček. Odată cu Novotný a dispărut și o epocă.

După acest episod s-a demonstrat că planurile de reformă ale comuniștilor „progresiști” sunt inconsistente și vagi. La putere au venit niște oameni care nu erau siguri ce anume și în ce măsură trebuie reformat. Voiau să implementeze anumite schimbări în Partidul Comunist și în sistemul politic, în economie și în organizarea constituțională – evident, acel gen de schimbări pe care le-ar aproba și le-ar controla ei înșiși. Au conceput reforma pe câțiva ani și au denumit-o „proces de renaștere” și „democratizare”. Scopul ei se ascundea însă sub termenul vag de „socialism democratic” care și-a găsit echivalentul mai impozant în „socialism cu față umană”, o tentativă de a reuni aspectele pozitive ale democrației antebelice și pe cele ale socialismului postbelic. În numeroasele consfătuiri referitoare la noul model de ordine politică au rezonat atât tradițiile Primei Republici¹, cât și perioada așa-numitei „democrații populare” din anii 1945-48, precum și anumite tendințe de mesianism național – Cehoslovacia ar fi trebuit să devină un stat „exemplar

pentru Răsărit și Apus”. Reforma se limita la chestiuni de ordine internă fiindcă orientarea politică externă spre Moscova și spre blocul sovietic rămânea neschimbată. Comuniștii progresiști voiau să convingă încă o dată poporul de perspectivele superbe ale socialismului, visul suprem fiind să atingă comunismul – definit de Marx pe scurt „Fiecare după propriile posibilități, fiecăruia după propriile nevoi” – în jurul anului 2000. Promiteau mai multă libertate, deși autoritatea lor ar fi trebuit să rămână neatinsă – Partidul Comunist Cehoslovac își propunea să dețină în continuare „rolul conducător în stat și în societate”. Comuniștii iluminați au exclus apariția oricărui partid de opoziție nesocialist și a altor activități independente. Cu toate acestea, s-au angajat în mod public și solemn să nu-și impună niciodată puterea prin violență. Acesta era un discurs naiv, dar, evident, a fost întâmpinat cu generozitate de către public. Prim-secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac, zâmbitorul și amabilul Alexander Dubček, a devenit simbolul acestei promisiuni. Și mulți oameni l-au crezut. Toate tezele și promisiunile noi au fost sigilate de programul oficial al Partidului Comunist, care recunoștea greșelile de până atunci („deformarea socialismului”, cum erau numite în jargonul perioadei procesele capitale manipulate din anii '50) și stabilea noile obiective „active” ale Partidului și, automat, ale întregii societăți cehe și slovace. Din acest motiv a rămas în istorie ca „Programul de acțiune”. Primăvara pragheză a anului 1968 ca mișcare spontană politico-socială – scăpată de sub controlul Partidului Comunist Cehoslovac – a început prin anularea cenzurii în ultima săptămână din februarie 1968. S-a întâmplat pe neașteptate, în mod surprinzător și oarecum întâmplător, ca urmare a mai multor evenimente și tendințe. Lupta cu Novotný nu fusese încă dusă până la capăt: fostul prim-secretar rămânea președinte, iar adversarii săi nu știau cum să-l îndeparteze și din acest post. De aceea au mutat conflictul în spațiul public, având acces direct, datorită poziției lor, la presa scrisă și audiovizuală. Prin păreri pe care le-au promovat, au deplasat, în mod necugetat, reforma peste pragul secretariatelor Partidului, făcând apel la angajamentul civic al celor care se opuneau vechii ordini. Astfel au acționat asupra publicului Josef Smrkovský, Zdeněk Mlynář, Ota Šik, Václav Slavík, Eduard Goldstücker și mulți alții. În presă au apărut primele voci care cereau demisia lui Novotný, vocile s-au transformat apoi într-o avalanșă, iar Novotný a demisionat din funcția de președinte la 22 martie. În acel moment, însă, comuniștii progresiști s-au confruntat cu un efect destul de neplăcut și important. În treburile interne ale Partidului Comunist Cehoslovac ca hegemon politic a început să se amestece „cetățeanul de rând”, presa independentă și-a exercitat din nou puterea și influența și s-a născut opinia publică liberă. Partidul a ajuns în defensivă și nu mai putea recuceri spațiul public decât prin violență. Și scriitorii din cercul *Literární listy* (Foi literare), care își pierduseră revista în septembrie 1967, în urma conflictului cu Novotný, luptaseră multă vreme pentru desființarea cenzurii. Când noua conducere a Partidului le-a înapoiat revista, pentru a-și face din ei niște aliați, mulți scriitori (chiar și cenzori) au interpretat gestul ca pe o incitare la libertatea de expresie. La căderea cenzurii au contribuit,

nu în ultimul rând, și ziariștii care, în cadrul celor două mitinguri din ianuarie și februarie 1968, au anunțat că încetează să mai ia în serios cenzura. Independența și conștiința de sine a opiniei publice au fost întărite de așa numita „Afacere Šejna”. Generalul Jan Šejna, o personalitate foarte cunoscută a regimului, făcuse carieră în armată datorită lui Novotný, căruia reușise să-i intre în grații. Cum salariul de general nu îi ajungea, mai scotea un ban din vânzarea ilegală de semințe de trifoi (pe vremea aceea fiind un deficit simțitor de trifoi). În ultima săptămână din februarie, Poliția Secretă se pregătea să-l aresteze pentru această activitate criminală. Evident, Šejna nu a așteptat să fie arestat, și-a folosit pașaportul diplomatic și - prin Ungaria, Iugoslavia și Italia - a fugit în Statele Unite împreună cu fotografiile planurilor de mobilizare ale Pactului de la Varșovia. Dificultățile economice ale regimului, inclusiv corupția omniprezentă, au ieșit la iveală în afacerea „generalului-sămânță”. Deodată, afacerea nu a mai putut fi ascunsă sub covor. Presa scria cu poftă despre ea și dezvăluia imoralitatea ordinii din era Novotný. În mod vizibil, conducerea Partidului lui Dubček voia să se separe de istoria rușinoasă, iar posibilitatea de a vorbi și de a scrie liber despre ea îi oferea acest efect imediat. Căderea cenzurii după douăzeci de ani a fost factorul esențial și determinant al cursului rapid de evenimente care au urmat. Libertatea cuvântului, proprie regimurilor democratice, era în contradicție cu un sistem politic bazat pe dominația absolută a unui partid unic. Procesul de renaștere condus și controlat de sus a degenerat în martie într-un haos necontrolat al opiniei publice trezite. Partidul Comunist Cehoslovac și-a pierdut poziția de frunte în presă, iar media au devenit, din trâmbișătorul regimului, cel mai aspru critic al său. Presa, radioul și televiziunea au depășit în curând granița utilă și acceptabilă pentru centrul reformist. Un efect la fel de radical l-a avut libertatea oamenilor de a se aduna. La primele mitinguri pragheze din martie 1968 nu răsunau doar voci care îl sprijineau pe Dubček și socialismul cu față umană, ci și păreri întrutotul împotriva regimului. Se dezlanțuiseră forțe pe care nu le prevăzuse nimeni. Pe tot cuprinsul Cehoslovaciei se revărsau valuri de solicitări. Indivizi și grupuri, uniuni și organizații sociale, popoare și naționalități îndreptau către centru mii de cereri, rezoluții, petiții și declarații. Unul dintre sloganurile vremii era: „În Cehoslovacia, cu rezoluția se face revoluția!”. Mult mai numeroase erau cererile pentru salarii mai mari și diverse cereri sociale: în mai, acestea se ridicau la 14 miliarde de coroane, ajungând în cele din urmă la 20 de miliarde (cheltuielile anuale ale statului însumau aproximativ 150 de miliarde). La fel de urgente erau cererile de rezolvare a problemelor din domeniul libertății religioase, reabilitării deținuților politici, autonomiei, sindicatelor, relațiilor ceho-slovace etc. Era normal ca toată lumea să vrea să li se rezolve problemele cu prioritate, ceea ce era, evident, imposibil, așa că guvernul încolțit a ales să mărească substanțial salariile (cu aproximativ 10 %). Comuniștii progresiști ai lui Dubček fuseseră depășiți de dinamica explozivă a solicitărilor sociale și de critica aferentă cu care mergea mână în mână. Deja din martie, Uniunea Sovietică, nemulțumită, nu a ezitat să ridice un deget de avertizare. La întâlnirea de la Dresda, conducătorul URSS, Leonid Ilici Brejnev, a

¹ Prima Republică cehoslovacă a fost proclamată la 28 octombrie 1918 și a reprezentat o perioadă prosperă din toate punctele de vedere. Perioada Primei Republici s-a încheiat în 1938, odată cu semnarea Acordului de la München prin care Cehoslovacia a fost forțată să cedeze Germaniei naziste Regiunea Sudetă. Perioada dintre 1 octombrie 1938 și 14 martie 1939 este considerată A Doua Republică cehoslovacă (n.tr.).

denumit situația din Cehoslovacia drept „contrarevoluționară”. Libertatea cuvântului și a presei a fost criticată cel mai aspru, însă Dubček a promis că Partidul Comunist Cehoslovac „va lua măsuri” și va controla presa periculoasă. Reformiștii au ascuns conținutul îngrijorător al ședinței de opinie publică cehoslovacă, dar și de conducerea restrânsă a Partidului. În răspăr total cu realitatea, Dubček a prezentat conflictul de la Dresda drept o discuție pe marginea unor probleme economice. Comuniștii progresiști nu aveau nici un interes să intre în conflict cu opinia publică dezlănțuită, așa că strângerea șurubului, pe care Moscova o cerea aliatului său problematic, nu a avut loc. Dimpotrivă. La începutul lunii aprilie, fără acordul Uniunii Sovietice, Dubček și oamenii lui au modificat structura guvernului cehoslovac, prezidiul Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac și au aprobat Programul de Acțiune – toate acestea în speranța că vor mulțumi opinia publică, vor frâna mișcarea rapidă a societății și vor liniști, astfel, Moscova.

Dar, după explozia de informații, obiectivele Programului de Acțiune s-au dovedit a fi insuficiente pentru societatea cehoslovacă. Drept urmare a marelui val de emancipare, în viața publică se stabileau adunări politice ale opoziției, renășteau bisericile, instituțiile deveneau autonome, iar fracțiunile mai mici ale Partidului Comunist Cehoslovac cereau independență și putere de decizie. Societatea civilă trezită tindea spre democrația propriu-zisă, nicidecum spre vagul concept de „socialism cu față umană” dirijat de la centru. Începând cu luna mai, reformiștii lui Dubček au încercat să calmeze și să oprească activitățile civile periculoase stârnite de libertatea cuvântului. Dar se loveau tot mai mult de o dilemă complicată: pe de-o parte, simțeau presiunea publicului cehoslovac care cerea accelerarea reformelor, pe de altă parte, Moscova solicita din ce în ce mai vehement oprirea completă a acestora și „restabilirea ordinii”.

Societatea trezită resimțea foarte acut această contradicție și voia să-și protejeze libertatea pe care tocmai o dobândise. Instrumentul ei de luptă a devenit manifestul „Două mii de cuvinte”, publicat la sfârșitul lunii iunie 1968, cu ecouri în întreaga societate. Manifestul îndemna la activism civil și la înființarea consiliilor civile care să controleze chestiunile publice. Moscova a caracterizat manifestul drept „începutul deschis al contrarevoluției”. Presiunea sovietică, ascunsă până atunci în cabinete și pe culoare, s-a amplificat și s-a transformat într-un conflict deschis între Partidul Comunist Cehoslovac și partidele comuniste din țările vecine. Conducerea lui Dubček a avut, în iulie, două tentative serioase de a reintroduce cenzura și de a interzice organizațiile de opoziție care apăreau. Eroziunea sistemului autoritar ajunsese însă la un nivel atât de avansat, încât fracțiunile mai mici ale regimului au refuzat să îndeplinească măsurile represive și de cenzură. Societatea civilă cehoslovacă s-a angajat în conflict în numele promițătoarei perspective de independență statală și de libertate de decizie. Experiența politică limitată, sprijinită de practicile aparatului de stat, pe care Dubček o demonstrase în lupta cu Novotný s-a dovedit total nepotrivită pentru confruntarea cu Brejnev. Cu câteva zile înaintea invaziei, șeful imperiului rus a încercat să epuizeze toate strategiile politice menite să-l împingă pe aliatul său problematic către rezultatul dorit. La ședința din Čierna Nad Tisou, din 29 iulie-1 august, Dubček i-a promis probabil liderului

de la Kremlin că va reînnoi autoritatea Partidului cu toate consecințele aferente: va recâștiga controlul asupra presei, va interzice organizațiile politice de opoziție și va reînnoi forța poliției politice secrete. Cu toate acestea, după Čierna, cetățenii cehoslovaci tensionați nu au primit informațiile corecte despre acutizarea relației dintre Praga și Moscova. Dubček și ceilalți comuniști progresiști au bagatelizat rezultatele îngrijorătoare ale celor două întâlniri. Au asigurat publicul că temerile pentru pierderea suveranității Cehoslovaciei sunt nefondate. Au declarat chiar că Kremlinul este de acord cu continuarea reformelor. Moscova aștepta îndeplinirea promisiunilor lui Dubček, iar cetățenii cehoslovaci insistau asupra continuării cursului de democratizare. Dubček era încolțit: ori îndeplinea dorința Moscovei și se departaja de opinia publică, ori miza pe sprijinul cetățenilor cehoslovaci și risca să intre în conflict cu rușii. Brejnev l-a așteptat până la jumătatea lunii august 1968 și l-a sunat de două ori. Convorbirile reticente l-au convins de faptul că liderul cehoslovac revoltat nu prea vrea să ia deciziile autoritare pe care le aștepta de la el. I-a mai trimis o scrisoare în care sumariza recomandările sale obligatorii. Pe marginea acestora, Dubček a făcut însemnări care reflectă faptul că era împărțit între încrederea pe care i-o insufle societatea Primăverii pragheze și solicitările de politică autoritară pe care le așteptau comuniștii din fruntea ierarhiei puterii. Își notă: „Pentru noi este decisivă atitudinea poporului și a oamenilor față de politica Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac”. Pe lângă aceasta și-a notat, de asemenea, că statul „are destule forțe – armata, securitatea și poliția populară” pentru a face față unei eventuale intervenții. Din celelalte notițe găsite pe un bilețel anexat reiese că după înțelegerea cu Černík, Svoboda și Smrkovský, s-a hotărât să îndeplinească solicitările lui Brejnev – ca până la sfârșitul lui august să-i destituie din funcție pe comuniștii reformiști dezavuați de Kremlin și „să întreprindă măsurile legale” împotriva libertății presei și a organizațiilor nesozialiste. Comuniștii reformiști se pregăteau să strângă șurubul. Nemulțumit însă, Brejnev și cabinetul său, sprijiniți de statele satelit, hotărâseră între timp invazia: în noaptea dintre 20 și 21 august au trimis în Cehoslovacia 350 – 400.000 de soldați înarmați.

Cu vorbe și cu mâinile goale împotriva tancurilor Praga, 21-27 august 1968

Invazia trebuia să „restabilească ordinea”, să readucă țara scăpată din lanț în poziția de vasal cuminte. Dar cum să facă asta rapid și eficient? Conspiraționiștii ruși nu voiau să introducă o administrație ocupaționistă, considerând această măsură drept disperată. De aceea, se bazau pe „nucleul sănătos” al conducerii Partidului Comunist Cehoslovac. Se așteptau să pună mâna pe frâiele puterii și să controleze din nou situația. Se bazau în primul rând pe tovarășii care în două scrisori secrete îi ceruseră de urgență lui Brejnev „ajutor adevărat și sprijin prin toate mijloacele”, întrucât „lovitura de stat contrarevoluționară” este pe cale să se dezlănțuie – Alois Indra, Vasil Biľak, Drahomír Kolder, Antonín Kapek și Oldřich Švestka. Sarcinile erau împărțite: noi trimitem armata și voi vă ocupați de succesul politic al invaziei. Când armata sovietică (însoțită de numeroase

trupe venite din Republica Democrată Germană, Republica Populară Polonă, Republica Populară Maghiară și Republica Populară Bulgară) va trece granița cehoslovacă, va fi întâmpinată de „guvernul revoluționar muncitoresc-țărănesc” nou format care va înlocui conducerea Partidului și a statului aprobată de Moscova. În noul guvern condus de Indra vor fi plasați tovarășii de încredere. Iar cei în care nu se poate avea încredere vor dispărea din viața publică, vor fi acuzați de trădarea socialismului și condamnați de tribunalul revoluționar. Mai întâi, din ochii publicului trebuie îndepărtați Alexander Dubček, Oldřich Černík, Josef Smrkovský, František Kriegel, Josef Špaček și Bohumil Šimon, după care vor urma și alți „dreptaci”. Sarcina-cheie și totodată prima sarcină a guvernului revoluționar este de a pune stăpânire pe toate nodurile și rețelele de comunicații și de a-i convinge, prin intermediul acestora, pe cehii și slovaci induși în eroare de agitația contrarevoluționară că invazia este un „ajutor frățesc” împotriva celor care voiau să destabilizeze Partidul și societatea.

Acestea erau planurile, ceea ce s-a întâmplat a fost însă complet diferit. „Forțele sănătoase” din Prezidiul Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac nu au reușit să preia inițiativa în cadrul ședinței din 20 și 21 august și nici să realizeze planul ce fusese stabilit. Nu au suportat presiunea situației excepționale ieșite din tiparele experienței limitate a aparatului de stat și nu au pus în aplicare puciul. Știrea despre unitățile militare care tocmai intraseră în țara care dormea a luat prin surprindere administrația Partidului care, în ciuda acestui fapt, a acționat conform practicilor de rutină: a apărut astfel o mișcare intens discutată, dar votată în cele din urmă. În mișcarea s-a scris că invazia are loc fără cunoștința organelor supreme de stat și ale Partidului, că încalcă drepturile internaționale și bunele relații dintre statele socialiste. Prezidiul Partidului a respins unanim rezistența militară din partea Armatei Populare Cehoslovace, precum și a Poliției Secrete. Dintre funcționarii prezenți – care dispuneau de drept de vot – șapte au votat pentru și patru împotriva. Motivele oficiale ale intervenției sovietice, în care minciuna trebuia să se preschimbe în adevăr, nu au fost implementate la începutul invaziei. Au folosit comuniștii reformiști mica lor victorie pentru a organiza o rezistență politică liniștită? Nicidecum. Au așteptat venirea rușilor în biroul prim-secretarului Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac. Resemnarea care îl cuprinsese pe Dubček în ultimele săptămâni înainte de invazie în relația cu Moscova nu s-a schimbat nici în momentul în care s-a decis rezistența adecvată și ieșirea în ilegalitate. Împotriva forțelor din Est nu a existat nicio formă de apărare.

Între timp, armatele invadatoare treceau granițele cehoslovace. În Praga, Brno și Bratislava aterizau avioane imense care purtau în pânțe tancuri și transportoare blindate. Coloanele înarmate se răspândeau prin orașe. La Ministerul de Interne și în Securitatea de Stat inițiativa a fost preluată de conducerea conspiraționistă de resort, comandată direct de consilieri din KGB. În primele ore ale ocupației, omul lor, Viliam Šalgovič (ministrul adjunct de interne pentru Securitatea de Stat) conducea Ministerul care a fost înconjurat curând de trupele ruse. Oamenii lui Šalgovič au condus trupele înarmate în locurile-cheie: în clădiri, la funcționarii a căror

arestare și deportare fuseseră hotărâte. Ministrul apărării naționale, Martin Džúr, a oprit traficul civil de pe aeroporturi pentru a permite „aliatilor” să aterizeze ușor și a ordonat să nu li se opună niciun fel de rezistență, ci, dimpotrivă, să li se asigure „ajutor din toate părțile”. Un alt membru al conspirației, Karel Hoffmann (directorul Direcției Centrale a Telecomunicațiilor), a ordonat deconectarea transmițătorului pe unde medii. Declarația Prezidiului Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac care respingea invazia fusese întreruptă în cadrul transmisiunii radio de noapte chiar în mijlocul propoziției. Radioul prin cablu nu a putut fi însă debransat, iar mesajul comuniștilor reformiști ai lui Dubček către popor a răsunat prin intermediul acestuia.

Toate acestea au accelerat rezistența generală civilă și națională care a durat șapte zile și s-a desfășurat în fața întregii lumi. După miezul nopții, pe 21 august, taxi-metriștii praghezi au răspândit vestea ocupării țării care a zburat din gură-n gură - oamenii adunați au făcut plângeri către poliție încă de la orele 3:00 și, odată cu răsăritul, pe străzile orașului care de-abia se trezea, treceau primele autobuze pline de oameni arborând steagul cehoslovac. Transportul în comun nu a mai făcut față: în loc să se ducă la serviciu, oamenii se îndreptau spre centrul orașului, spre locurile importante - spre clădirea Radioului Cehoslovac, spre Comitetul Central al Partidului Comunist Cehoslovac, spre Piața Václav și spre Piața Orașului Vechi. Invazia stârnise revolta generală: metropola (și odată cu ea și alte orașe cehe și slovace) arăta ca un mușuroi mobilizat. Oamenii apărau cu mâinile goale și prin cuvinte Radioul de stat cehoslovac care transmitea liber de pe bulevardul Vinohradská. Aici, situația amintea de starea de asediu: baricade formate din autobuze, case incendiate cu ferestre sparte, pietre scoase din pavaj, focuri de arme ușoare și de arme grele, zgomot de motoare, fluierături și scandări, explozii, foc și fum. La Radio, în cele din urmă, au murit șaptesprezece cetățeni, dintre care zece fuseseră grav răniți. Înainte de ora nouă, clădirea a fost ocupată, iar soldații ruși au putut urmări ce se întâmpla pe stradă chiar de la geam. De-a lungul întregii zile, oamenii înarmați au ocupat instituțiile regionale și centrale, birourile, redacțiile, studiourile radio și de televiziune, centrele de transmisiuni. Redactorii și tehnicienii, cu ajutorul cetățenilor și al organizațiilor, au reușit să găsească soluții de avarie: spații alternative și metode tehnice de a reface transmisiunea. Informarea continuă a publicului era asigurată și de edițiile speciale (sub formă de fluturași) ale cotidieneleor și revistelor cehoslovace împărțite de voluntari, care circulau din mână în mână prin piețe. Radio Vltava care transmitea din Dresda în limbile cehă și slovacă prost vorbite a fost recunoscut ca o întreprindere ocupantă, iar oamenii i-au boicotat știrile și apelurile. Pentru ocupanți nu a fost ușor să controleze instituțiile sau studiourile deoarece împotriva lor nu erau doar mulțimile din fața clădirilor, ci și majoritatea angajaților care trecuseră de partea rezistenței active sau pasive. Moscova trebuie să fi fost surprinsă. Acest lucru este dovedit cel mai bine de faptul că nu s-a putut cădea la pace cu Ministerul de Interne. Radioul de stat cehoslovac anunța deja, pe 22 august, că ministrul adjunct Šalgovič colaborează cu forțele ocupante. Două zile mai târziu, guvernul i-a destituit pe Šalgovič și pe complicii săi și a anulat ordinele pe care aceștia le dăduseră la începutul invaziei.

Rezistența liniștită și eficientă a stârnit furia ocupanților - amenințau și dădeau atacuri noi pentru a o distruge. Să-i forțezi pe noii membri convinși ai rezistenței să asculte era mai greu decât să începi un război deschis împotriva lor. Cu toate acestea, generalul Načinkin a exprimat obiectivul invaziei cu o sinceritate militară: „Nicio campanie antisovietică nu ne va opri. Nu există forțe pe acest pământ care să ne gonească de aici. Noi ne facem datoria”. Vineri, 23 august, la trei ore după miezul nopții, KGB a întreprins o razie și a arestat cinci reprezentanți ai conducerii reformiste a Ministerului de Interne care eliminaseră centrul pucist al lui Šalgovič. I-au dus la Dresda, i-au interogat și i-au eliberat de-abia la începutul lui septembrie.

Alexander Dubček împreună cu ceilalți cinci comuniști înlăturați au fost arestați pe 21 august, dis de dimineață. În jurul orelor cinci, membrii diviziei de intervenții au intrat în cabinetul de lucru al prim-secretarului Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac, iar conducătorul acestora i-a anunțat pe funcționarii care așteptau că sunt „luați sub protecție”. În fața clădirii se adunaseră oamenii - veniseră să-i susțină pe politicienii care deveniseră simbolurile rezistenței împotriva ocupației. Le scandau numele și cântau imnul cehoslovac. Atmosfera era din ce în ce mai apăsătoare. Soldații ruși îndreptau mitralierele spre manifestanți, iar la un moment dat au început să tragă fără niciun motiv și au ucis un tânăr. În altă parte, un tanc a pornit spre trotuarul plin de oameni; în îmbulzeală, o femeie a căzut pe șosea iar tancul a trecut peste picioarele ei. Sute de astfel de accidente tragice încheiate cu moartea, rănirea gravă sau ușoară a oamenilor au avut loc pe întreg teritoriul Republicii (în total au murit în jur de o sută de oameni, patru sute au fost grav răniți, aproximativ cinci sute au fost răniți ușor). După-amiază, Dubček, Smrkovský, Kriegel, Šimon, Špaček și Černík au fost transportați la aeroport de unde au fost duși în pădurile ucrainene, unde, într-o casă care aparținea KGB-ului, fără nicio legătură cu patria și sub pază înarmată, au așteptat să vadă ce urmează. Evident, au fost deportați pentru că planul de instaurare a unui guvern conspirativ care să controleze situația și să ofere un cadru legal invaziei eșuase.

Funcționarii cehoslovaci din Partid care cunoșteau planurile de invazie se mișcau prin Praga în blindate și mașini Volga rusești blindate și, cu toate că erau protejați de o armată imensă, părea că fiecare plăcuță de pavaj era minată pentru ei. În oraș atârneau afișe cu numele lor în dreptul cărora scria „colaboraționist” sau „trădător”, iar în ziare și la radio se vorbea despre ei tot în acești termeni. Petreceau mult timp la ambasada sovietică, înconjurați de armată. Acolo se aflau, de altfel, pe 21 august când Brejnev a sunat nervos și le-a reproșat că sunt incapabili să ia puterea. S-au simțit mizerabil, dar misiunea care le fusese încredințată era clară și era încă valabilă. A doua zi, sub supravegherea ambasadorului Červoněnek, au început să alcătuiască „guvernul muncitoresc-țărănesc”. În încăpere era un radio de la care se auzeau știrile despre ce se petrecea în țară. Una dintre știri era despre faptul că la ambasada sovietică, un grup promoscovit tocmai discută formarea unui guvern al

colaboraționistilor. Cei prezenți s-au enervat foarte tare iar coautorul invitației, Kolder, a strigat de câteva ori, scos din sărite: „De unde dracu’ știu?” De comun acord, Bílak, Indra, Kolder, Jakeš, Lenárt, Švestka și Pavlovský au încercat să îndeplinească scenariul venit de la Moscova. Evident, au existat certuri cu privire la împărțirea funcțiilor în Partid. Discuțiile nu au dus nicăieri, de fiecare dată exista ceva ce nu mergea. Indra, aprobat de Kremlin în funcția de premier, a fost cuprins de letargie și s-a retras din misiunea sa „revoluționară”.

În ciuda importanței rețele de influențe care porneau de la acest grup (și ajungeau până la Kremlin), conspiraționistii și-au pierdut controlul asupra organelor din fruntea statului și Partidului, acestea condamnând unul după altul, la unison, invazia. Ieșirea din această situație politică încălțită a reprezentat-o acțiunea președintelui republicii, Ludvík Svoboda. Absența prim-secretarului Partidului, a președintelui guvernului și a președintelui Adunării Naționale a făcut ca el să fie singurul reprezentant respectabil al statului cu putere de decizie. Generalul Svoboda a respins propunerea lui Červoněnek de a se așeza în fruntea guvernului revoluționar și a refuzat, de asemenea, să numească un alt guvern. „Dacă aș face așa ceva, poporul m-ar da afară de la Palatul prezidențial ca pe un câine bățut!” Avea propria viziune despre ieșirea din criză: să zboare la Moscova în fruntea delegației guvernamentale, să negocieze întoarcerea oamenilor politici deportați, apoi prim-secretarul Dubček să demisioneze din funcție, „tragica neînțelegere” avea să fie explicată, atmosfera tensionată avea să se liniștească, iar oamenii urmau să arunce flori în calea armatei sovietice care se va retrage, ca în anul 1945. Adunarea Națională - grupul ales de președinte - nu a fost de acord cu plecarea acestuia, dar, în cele din urmă, în acord cu guvernul și cu cea de-a 14-a ședință extraordinară a Partidului Comunist Cehoslovac, l-au pregătit de drum, încredințându-i un mandat limitat: trebuia să respingă invazia, să ceară întoarcerea funcționarilor din instituții arestați și retragerea imediată a armatelor. În această perspectivă se conturau anumiți germeni de rezistență - să nu se supună dictatului, să păstreze o rezistență calmă și să se consulte cu privire la pașii următori în formulă completă. Președintele Svoboda, însă, cântărea situația ca soldat și ca prieten personal al mareșalilor ruși. Considera Cehoslovacia drept o țară învinsă care, împreună cu aliatul și protectorul său, Uniunea Sovietică, trebuie să găsească o soluție de ieșire rapidă și nonviolentă din situația care amenința să se transforme într-o mare de sânge.

Membrul biroului politic de la Kremlin, Kiril Mazurov, omul politic căruia i se încredințase conducerea invaziei și care a activat în Praga sub numele Trofimov, i-a transmis lui Brejnev în seara zilei de 22 august că invazia politică a eșuat și i-a recomandat să înceapă negocierile cu cei pe care publicul cehoslovac îi considera drept reprezentanți săi legitimi: Dubček și Černík.

Pe străzi, oamenii nu cunoșteau toate dedesubturile politice, ci priveau evenimentele din piețe și cabinete ca pe o încercare a destinului, privind-o realist și detectându-i contradicțiile. În spațiul public se răspândea rapid vestea că poporul este controlat de voința celor mai înalte organe votate legal și a funcționarilor din instituții: președintele republicii, Ludvík Svoboda,

prezidiul Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac în frunte cu Alexander Dubček, guvernul cehoslovac condus de Oldřich Černík și Adunarea Națională în frunte cu Josef Smrkovský. Cele patru nume simbolizau politica celor patru „S”²: libertate, socialism, solidaritate și suveranitate. Publicul Primăverii Pragheze, față în față cu amenințarea din Est, alegea obiective extrem de abstracte. Și tocmai libertatea – poate cel mai abstract dintre toate – a devenit în acele zile o realitate aproape palpabilă. Revolta generală împotriva politicii imperialiste a Rusiei comuniste nu se manifesta nici printr-un ton antisocialist, nici printr-unul anticomunist. Opinia publică nu considera socialismul discreditat, vedea în el potențial pentru politica de reformă care, în realitatea ocupației, s-a transformat în potențialul politicii de opoziție. Suveranitatea și independența reprezentau un maximalism patetic al obiectivelor politice ale publicului Primăverii Pragheze care – ținând cont de raportul de forțe și de relațiile de putere din blocul sovietic – nu erau realiste. În acele șapte zile memorabile, pe străzi apărea adesea cuvântul „Neutralitate!”, termenul cel mai potrivit pentru a traduce dorința actuală a publicului: independența. Neutralitatea ca posibilitate politică, evident, nu figura nici măcar în ideile, darămite în programul reformelor comuniștilor. Între viziunile acestora și dorința publicului exista o prăpastie peste care era un pod: dorința unanimă a oamenilor care umpleau piețele. Invazia provocase un plebiscit spontan care i-a conferit lui Dubček și celor ca el un capital simbolic total ieșit din comun. Respinseseră invazia, fuseseră înlăturați, devenind astfel simboluri ale voinței antiocupației. Realitatea crudă a țării ocupate împingea publicul în direcția democrației: oamenii se așteptau ca politicienii care rămăseseră în joc din propria dorință să-și protejeze interesele arzătoare scrise pe pereții ciuruiți. Activitățile colective frenetice de pe străzi și din instituții conțineau în mod spontan câte ceva din principiile democrației directe. În aceste simboluri, oamenii își proiectau propriile viziuni și dorințe și nu puteau decât să aștepte realizarea acestora. Nu întâmplător, în zonele publice, Dubček, Černík, Smrkovský și Svoboda au fost prezentați ca oameni politici aleși „liber și democratic”. Aici, opinia publică și-a realizat o aspirație cu totul fictivă.

Împotriva invaziei tancurilor și mitralierelor s-a ridicat invazia cuvintelor și a gesturilor. Din adâncurile conștiinței naționale a țâșnit un spectru expresiv multistratificat în care se reflecta, în numeroase fațete, repulsia față de ocupație și apărarea valorilor amenințate. Pe parcursul întregii săptămâni, spațiul public a fost inundat de cuvinte care se întruchipau imediat în opinia publică. În locul unor sentimente de trădare, neputință și ură, conștiința mobiliza superioritatea morală și convingerea că adevărul nu poate fi strivit de șenilele tancurilor. Amestecul de emoții contradictorii descătușa creativitatea în care se manifestau afectele de masă, ca prin minune, prin expresii calme și cultivate. A apărut un spațiu politic virtual, cu totul independent și cu totul democratic, umplut de indignare morală și de umor sugestiv care eliberau tensiunea.

Deasupra tuturor pluteau îndemnuri insistente la non-violență. Radioul avertiza: la aruncarea pietrelor din

pavaj se poate răspunde cu focuri de mitralieră; convingeți ocupanții că se înșală amarnic dacă au venit în Cehoslovacia pentru a înăbuși contrarevoluția, nu există nicio contrarevoluție, oamenii de aici susțin guvernul socialist ca în nicio altă țară din tabăra sovietică. În războiul pentru adevăratul sens al cuvintelor și lucrurilor, tactica se schimba. Publicul își dădea seama că fragmentele din discuțiile cu tanchiștii pot servi și ca dovezi false conform cărora armata sovietică este întâmpinată cu căldură în Cehoslovacia. De aceea, în zilele următoare, persuadarea a fost înlocuită cu rezistența pasivă. Oamenii îi ignorau pe soldații înarmați de pe străzi, nu vorbeau cu ei, se risipeau din piețe lăsându-i doar „cu propria rușine”. O tactică similară de rezistență a fost și operațiunea „orașul anonim” – numele străzilor, instituțiilor, birourilor și indicatoarele rutiere au fost vopsite pentru a îngreuna sau a împiedica armatele să se orienteze într-un spațiu necunoscut. Pe de altă parte, au început să apară mesaje provocatoare în cehă și rusă: „Ați făcut cunoștință cu civilizația, ștergeți-o acasă!”, „Moscova e orașul vostru” sau „Ivane, du-te-acasă!” Pe lângă ignorare și anonimitate, s-a apelat și la refuzul de a da soldaților obosiți și înfomețați apă și pâine: „Nu vindem pâine ocupanților!” – „Ocupanților nu le servim apă, cu atât mai puțin vodcă.” – „Ocupanții nu suferă de foame. Zilnic primesc bazaconii³ proaspete din *Pravda* moscovită.”

Miile de inscripții de pe ziduri, coloane și geamurile vitrinelor exprimau doar ideile și expresiile sincere. Conștiința colectivă țintea spre realitatea gol-goluță. Aproape nicăieri nu apărea scris că în țară au intrat sovieticii, se vorbea și se scria despre ruși folosindu-se adesea nuanța peiorativă „rusnaci”. Dispăruseră cu totul încrederea presupusă în Uniunea Sovietică și apartenența indisputabilă la sfera sa de putere. Trezirea din prietenia coruptoare pentru „vecii vecilor” s-a exprimat prin nuanțe ironice dure: „Ne-am căcat în Vest și rahatul a venit din Est. O dovadă că lumea e rotundă.” În plebiscitul spontan din august, oamenii au scandat unanim pentru ieșirea din imperiul sovietic. Repulsia națională față de invazie a reprezentat un spectacol pentru întreaga lume care putea să vadă și să nu uite revolta liniștită a unei țări mici împotriva unei superputeri: „Nu suntem singuri, lumea întreagă e cu noi. Creion și hârtie – pușca noastră fie.” Vehement, aproape shakespearian, publicul diferenția figurile principale și personajele dramei. Cei care din prima clipă au vrut să fie considerați „salvatorii socialismului” fuseseră numiți fără ezitare „ocupanți”. Iar cei care îi invitaseră și care lucraseră pentru ei, au primit numele de „trădători” și „colaboraționiști”. Nu erau cuvinte noi, se inscripționaseră în memoria poporului încă din perioada amenințărilor și ocupației Germaniei naziste din anii 1938-45. Și nu întâmplător conștiința națională le redescoperise acum și puneă cele două perioade de ocupație una lângă cealaltă ca pe doi gemeni monozigoti: „München 1938 – Moscova 1968.” – „Münchenul de la Varșovia!” – „TASS îl întrece pe Goebbels”. Temerarii care își riscau viața alergau printre tancuri cu găleți de vopsea albă și cu o pensulă și pictau pe ele crucea nazistă. Pe ziduri și pe șosele apăreau diferite variante de asocieri între simbolurile naziste și cele comuniste, de exemplu, svastica din interiorul stelei cu cinci colțuri. Pentru toți autorii invitației și pentru toți cei care

fuseseră informați de planul de invazie s-au conceput sloganuri sarcastice usturătoare. Pentru Drahomír Kolder: „Koldere, Koldere, nimeni nu te crede!”. Pentru Alois Indra: „Niciun chior pentru Indra trădător!” Pentru Vasil Bilak (de meserie croitor): „Stai așa, Bilak, o să-ți iei un șut în frac.” Pentru Oldřich Švestka⁴: „Švestka, poamă putredă!” Pentru Viliam Šalgovič: „Šalgovič, Šalgovič, o să-ți rup curu’ pe bici.” Pe de altă parte, conștiința publică și-a creat proprii eroi și cu greu i se poate reproșa lipsa de realism și capacitatea de anticipare. Nu se lăsa ghidată de chibzuință, ci de selecția emotivă: „Îl vrem pe Dubček, nu pe-un Indrigan!” – „Dubček, Svoboda – pe ei poporul îi vrea!” – „Trăiască Dubček, Svoboda, Smrkovský, Černík!” – „Suntem cu voi, fiți cu noi.”

Unde se termina motivația sentimentală începea reflecția. Iar în discursurile cele mai de seamă se distingea un realism premonitoriu lipsit de iluzii. Vineri, 23 august, se așteptau rezultatele întâlnirii de la Moscova unde zburase delegația cehoslovacă în frunte cu președintele Svoboda și unde fuseseră aduși oamenii politici deportați în pădurile ucrainene. „Domnule președinte, nu uitați că sunteți general!” era unul dintre apelurile emoționale care îl însoțeau pe șeful statului. Autorul anonim al articolului *Astăzi, în timpul nopții* – publicat pe 27 august în ediția specială a revistei *Sešity pro mladou literaturu* (*Caiete pentru literatură tânără*) – vedea lucrurile în adevărata lor lumină. Atrăgea atenția asupra situației greu de imaginat a oamenilor politici cehoslovaci de la Moscova. Rușii pot face cu ei ce consideră de cuviință, pot comanda să fie împușcați în sala de negocieri și peste jumătate de an să anunțe că fuseseră condamnați și executați, „adevărul și moralitatea sunt doar trucuri ale imperialiștilor.” Înțelegerea slăbiciunii într-o situație-limită ca aceea nu era străină de conștiința autorului, astfel că adresă opiniei publice libere un îndemn după care nu se ghidau oamenii politici de la Moscova, dar care reprezenta chintesența sfidării constituite în săptămâna care se încheiase – acum ne reprezentați pe noi toți, oamenii care, cu numele voastre pe buze, înfruntă liniștiți mașinile înarmate, dacă vreunul dintre voi va descoperi că are îndoieli sau că îi este frică, să plece și să nu „nască dispute în numele poporului său”; însă să nu se întoarcă niciunul dintre voi „cu promisiunea de a păstra chiar și un singur cenzor și un singur tanc străin”. Cine iese din conflict deoarece nu face față acestei sarcini, merită tot respectul nostru. Dar „neînchipuit de monstruoasă” este perspectiva ca un popor care rezistă cu mândrie să se alieze, să se împrietenească și să respecte un agresor și un ucigaș.

Aceasta era dorința în care se întruchipa opinia publică liberă pe străzi, împotriva tancurilor. În articolul *Adio, imperiu!* – tipărit în *Sešity pro mladou literaturu* –, se vorbește despre „despotism asiatic”. Nu există nici o justificare pentru invazia din 1968 (era sigur că fusese o invazie) și asistăm, susține autorul articolului, la sfârșitul ideologiei și al imperiului. O asemenea luciditate a urmărilor și rezultatelor devansa istoria cu două decenii. Pe străzile din Cehoslovacia, nimeni nu se îndoia de cruzimea îngâmfată și despotică a invadatorului rus comunist care discuta numai cu armele în mână.

Și tocmai această mască aleseseră să o poarte Brejnev și gașca sa în cadrul „negocierilor” cu „delegația” cehoslovacă de la Moscova, dintre 23-26 august. Au folosit toate mijloacele unui hegemon înarmat. Dubček, Černík,

² În cehă, în original: svoboda, spojenectví, socialismus, suverenita (n.tr.).

³ În cehă, în original: kachna; joc de cuvinte intraductibil: cuvântul kachna înseamnă atât rață, cât și știre falsă (n.tr.).

⁴ Švestka înseamnă în limba cehă prună (n.tr.).

Smrkovský, Špaček, Šimon și Kriegel fuseseră transportați în liniște și separat la Moscova, în timp ce președintele Svoboda fusese adus de la aeroport cu surle și trâmbițe. Alături de ceilalți reprezentanți ai Partidului Comunist Cehoslovac au zburat și puciștii care dăduseră greș: Bílak, Indra, Švestka, Jakeš, Lenárt și Rigo. La Kremlin au fost întâmpinați împreună cu cei care ar fi trebuit destituiți și condamnați în numele lor – toți au constituit delegația de stat a Partidului. Conducătorii imperiului au concentrat presiunea dură în amenințarea următoare: dacă nu acceptați condițiile noastre, vom declanșa războiul împotriva oamenilor de pe străzi. Au dus negocieri separate cu părți diferite ale „delegației” pentru a elimina nucleul de rezistență și a preveni eventualele tentative de acțiune unitară. Au autorizat colaboraționiștii să-și impună voința în cadrul discuțiilor preliminare ale „delegației” cehoslovace și să le furnizeze informații de încredere. Din gura membrilor biroului politic al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice al lui Brejnev, Podgornii și Kosighin, ieșeau informații-cheie, pe jumătate adevărate, dar și minciuni spuse cu ipocrizie și cinism de înaltă clasă. La un moment dat, Brejnev i-a spus unui Dubček epuizat și devastat: „Nu suntem ocupanți... Vom apăra suveranitatea voastră și după o vreme se vor instaura relații bune.” Ceva mai târziu, Kosighin i-a spus celeilalte părți din „delegația” condusă de Svoboda care tocmai venise de la Praga: „La voi, întreaga țară fierbe. E de-nțeles. Vom supraviețui și vom regăsi calea spre prietenie.” Tocmai astfel de cuvinte erau anticipate de către autorul articolului *Astăzi, în timpul nopții*. Cinismul arogant este mai subversiv decât amenințările deschise.

Slabele tentative de rezistență, născute din emoții la cald, se izbeau de duritatea puterii imperialiste, reformiștii cehoslovaci neavând nicio tentativă de a elabora o strategie de rezistență. Relația lui Brejnev cu Dubček amintea de comportamentul unui bos mafiot și al unui cap de clan în care se amestecau duritatea implacabilă cu o curtoazie autoritară. Esența „tratativelor” de la Moscova s-a materializat în dictatul prin care partea mai puternică (sprijinită de 27 de divizii înarmate) și-a impus propria voință în fața Partidului care renunțase la rezistența armată și la orice fel de rezistență și nu putea înfrunta imperialismul decât prin mândria sa rănită. Modul în care „delegația” cehoslovacă a acceptat dictatul cu greu poate fi considerat altceva decât capitulare. Protocoalele de la Moscova cuprindeau, în punctele-cheie, toate trăsăturile esențiale pentru „restabilirea ordinii” invocate de despot și de vasalii săi la întâlnirea din aprilie de la Dresda: cea de-a 14-a ședință extraordinară a Partidului Comunist Cehoslovac nu va fi recunoscută, toate deciziile sale vor fi anulate, iar comitetul urma să fie desființat; dezbaterile intervenției Pactului de la Varșovia în Republica Socialistă Cehoslovacă va fi retras din ședința Consiliului de securitate al ONU (unde fusese introdus prin protestul împotriva invaziei de către ministrul de externe al Republicii Socialiste Cehoslovace, Jiří Hájek); cei pe care poporul îi numise trădători și colaboraționiști în cadrul plebiscitului spontan vor fi protejați și vor rămâne în funcții; împotriva libertății presei scrise, împotriva radioului și televiziunii se vor lua neîntârziat „măsuri excepționale” (care vor începe cu demiterea directorilor acestora); se vor interzice toate organizațiile nesocialiste apărute și Partidul Social Democrat; armatele vor pleca atunci când va fi evident că în țară domnește ordinea și supunerea.

Protocolul a fost secret, fiind, prin urmare, mai mult sau mai puțin evident cum avea să arate implementarea lui. Adevărul și morala erau doar trucuri imperialiste. „Tratativele” care s-au materializat în enunțul protocolului final fuseseră ambalate în fraze goale dar funeste despre comunitatea socialistă, tovarășia comunistă și internaționalism frățesc. Asemenea cuvinte ascundeau realitatea crudă a unei politici violente. Însă nu doar rușii, polonezii, nemții din est, bulgarii și maghiarii comuniști foloseau această limbă, ci și reprezentanții cehoslovaci. Iar pentru aceștia nu exista niciun alt realism politic în afara cadrului trasat după februarie 1948 de cutumele și directivele comunismului rus bolșevic. Spațiul politic liber – deschis și umplut în șapte zile de opinia publică – nu era un spațiu în care comuniștii progresiști să vrea și să poată acționa. Nu puteau și nu voiau să înlocuiască legitimitatea comunistă de partid, derivată din principiul ierarhic de subordonare față de centru cu legitimitatea răspunderii directe pe care o ofereau piețele pline. Partidul condus ierarhic nu putea și nu voia să se predea deschiderii orizontale a opiniei publice. Desigur, se putea scăpa de această logică a subordonării și se putea refuza participarea la dictat, capitularea și normalizarea. Astfel a îndrăznit să acționeze unul dintre oamenii politici deportați – František Kriegel. Acolo unde nu a fost posibilă o politică a faptelor, a fost posibilă o politică a gesturilor. Iar acest gest moral puternic putea fonda un capital pentru viitoarea opoziție. Gestul memorabil al lui Kriegel a rămas însă izolat.

Având în vedere voința unanimă a opiniei publice, acceptarea dictatului însemna o înfrângere istorică clară, chiar dacă întoarcerea dubioasă a reformiștilor în funcție a părut altfel. Publicul intuia rezultatul „tratativelor” de la Moscova, după cum indică și unele sloganuri: „Refuzăm dictatul de la Moscova!” – „Unde se termină caracterul, cinstea și inteligența încep negocierile de la Moscova.” – „În acordul de la Moscova au curs fraze, în țara noastră, sânge.” Totuși, populația nu se dezicea de oamenii politici cărora li se adresa în piețe. Probabil în primul rând deoarece opinia publică nu fusese informată în legătură cu natura Protocolului de la Moscova și cu efectele acestuia. Apoi, politicienii au dezamăgit nu numai opinia publică, ci și pe comuniștii determinați să apere cursul reformei (reprezentanții celei de-a 14-a reuniuni a Partidului Comunist Cehoslovac și fracțiunile inferioare ale Partidului). Aceasta nu putea duce decât la dezmembrare treptată. Prăpastia dintre voința publicului și spațiul de manevră drastic limitat al reformiștilor a crescut, iar în lunile care au urmat a înghițit toate speranțele. Spațiul larg deschis opiniei publice libere în cele șapte zile a început să se închidă. Consolidarea și normalizarea au început în august 1968 din surse proprii și sub conducerea comuniștilor progresiști.

Alexander Dubček s-a adresat poporului în seara de 27 august, după întoarcerea de la Moscova. Mai întâi a mulțumit oamenilor pentru încrederea „imensă”, apoi, cu glasul tremurând, a spus ceea ce îi predicaseră protocoalele. A subliniat necesitatea de consolidare și normalizare care se reflectă în măsurile temporare de limitare a gradului de democrație și libertate de exprimare atins. A cerut disciplină, cumpătare matură și reinstaurarea ordinii. Toate acestea pentru a putea continua reforma Primăverii Pragheze! Oamenilor, care își manifestau repulsia față de ocupație prudent și civilizată, le cerea să nu se lase cuprinși de înflăcărare și de psihoza colectivă. Susținea

că sunt atâțați de forțele antisocialiste care răspândesc neîncrederea în tratativele de la Moscova și în măsurile pregătite pentru expulzarea armatelor. A cerut sprijin total pentru deciziile sale și, totodată, a asigurat oamenii că el și tovarășii lui își vor asuma întotdeauna responsabilitatea propriilor fapte. În contradicție cu răspunderea directă, prezentă într-un punct al discursului său, era concepția sa (comunistă) de unitate: „Suntem puternici doar atunci când întregul Partid crede în noi și când poporul crede în Partid.” Dubček nu a încetat să fie un comunist care se conducea după principiul lui Lenin de „centralism democratic” – deciziile de putere pornesc de la centrul Partidului și, prin fracțiunile inferioare ale Partidului, sunt implementate în întreaga societate. Cum putea arăta unitatea solicitată atunci când nici cel mai înalt organ al Partidului – Congresul – nu era informat despre starea reală a lucrurilor? Nu putea decât să se destrame. După toate ce se petrecuseră, Dubček nu a anticipat această destrămare.

Cum este posibil ca opinia publică ostilă ocupației să accepte asemenea cuvinte? Puțini însă au fost cei care la momentul respectiv au studiat discursul prim-secretarului cuvânt cu cuvânt, mai ales că fusese unul emoțional. Discursul transmis de Radioul de stat cehoslovac a fost fragmentat de tăcerile lungi ale lui Dubček, în care se concentra toată tragedia zilelor trecute. În pauze, părea că iese la iveală chipul amabil al lui Dubček – un chip uman suferind care trebuia să înfrunte masca impersonală a puterii. Pe chipul și în glasul lui Dubček își găsise expresia umilința națională. Discursul a avut un efect pacificator. Este nevoie să măsurăm anvergura unor oameni politici care nu au fost mari? Dacă o facem, vom ajunge la o judecată morală dură. Judecata poate fi exprimată și nu am fi nici primii și, cu siguranță, nici ultimii care au considerat sau vor considera semnarea Protocolului de la Moscova o trădare. Și dacă lăsăm la o parte explicațiile contradictorii ale istoricilor de orientare comunist-reformistă care – după cum le comandă experiența și convingerea – consideră dictatul de la Moscova drept un compromis, putem să privim întreaga chestiune drept o neînțelegere fatală. Dubček a fost doar un altfel de comunist: nici securist cinic, nici agitator care sfida puterea din est. Cei care l-au prezentat ca pe un Jánosiík – slovac răsculat împotriva nobilimii de la începutul secolului al XVIII-lea – confundau realitatea cu propriile dorințe. Iar în „lagărul sovietic”, nu exista libertate pentru nicio „baracă” – nici cea poloneză, nici cea maghiară, nici cea est-germană – și, prin urmare, nici cea cehoslovacă. Cu toate acestea, în timpul lui Dubček oamenii au putut gusta, cel puțin pentru o perioadă scurtă de timp, libertatea. Iar el a rămas simbolul scurtei existențe și al tragicului sfârșit al libertății. Se pare că cehii și slovacii au văzut în el mai degrabă o victimă politică decât un capitulant sau un trădător. Altfel, după douăzeci de ani de păstrare a tăcerii, în anul revoluționar 1989, nu l-ar fi invitat cu ardoare în piețe și nu l-ar fi dorit președinte. Acest simbol al victimelor – a căror suferință reflecta tragedia din august 1968 – a rămas intact două decenii de morală subversivă.

Jiří Hoppe – Jiří Suk – Jaroslav Cuhra

Agencia rusă de presă TASS este împuternicită să anunțe că partizanii și guvernării Republicii Socialiste Cehoslovace au adresat Uniunii Sovietice și celorlalte state din Uniune o cerere de acordare a ajutorului imediat poporului frate cehoslovac, inclusiv prin forțe armate. Această cerere a fost necesară din cauza amenințării venite din partea forțelor contrarevoluționare care s-au aliat cu forțele interne inamice ale socialismului împotriva conducerii socialiste și integrității statale stabilite prin constituția existentă în Cehoslovacia.

Evenimentele din Cehoslovacia și din împrejurimile acesteia au fost, nu o dată, subiectul schimbului de idei dintre reprezentanții statelor socialiste înfrățite, inclusiv reprezentanții Cehoslovaciei. Aceste state sunt unite întru ideea că sprijinirea, întărirea și apărarea integrității socialiste a poporului reprezintă o obligație internațională comună a tuturor statelor socialiste. Această poziție comună a fost prezentată solemn și în comunicatul de la Bratislava.

Agravarea situației din Cehoslovacia vizează interesele vitale ale Uniunii Sovietice și ale celorlalte state socialiste, interesele siguranței statelor blocului socialist. Amenințarea conducerii socialiste din Cehoslovacia înseamnă în același timp și amenințarea fundamentelor păcii europene.

Guvernul sovietic și guvernele țărilor aliate – Republica Populară Bulgară, Republica Populară Maghiară, Republica Democrată Germană și Republica Populară Polonă –, pornind de la principiile prieteniei și colaborării inseparabile și având în vedere obligațiile acordului existent între acestea, au hotărât să răspundă cererii mai sus menționate și să acorde ajutorul necesar poporului frate cehoslovac.

Această hotărâre corespunde întru totul dreptului statelor la autoapărare individuală și colectivă inclus în tratatele de alianță încheiate între statele socialiste înfrățite. Acest drept corespunde, de asemenea, intereselor fundamentale ale țării noastre de a proteja pacea europeană împotriva forțelor imperialismului, agresiunii și revanșismului care, nu o dată, au împins popoarele europene în războaie.

Unitățile militare sovietice împreună cu unitățile țărilor sus numite au intrat la data de 21 august pe teritoriul Cehoslovaciei. Va fi înlăturat fără întârziere din Republica Socialistă Cehoslovacă tot ce poate reprezenta o amenințare la adresa integrității socialiste din Cehoslovacia, orice amenințare la adresa siguranței țărilor din blocul socialist va fi lichidată, iar puterea legislativă va decide dacă nu este necesară staționarea acestor unități militare și în continuare.

Măsurile întreprinse nu sunt îndreptate împotriva vreunui stat și în niciun caz nu afectează vreun interes de stat. Servesc scopurilor de păstrare a păcii și sunt dictate de efortul de a consolida pacea. Țările înfrățite vor mobiliza solidaritatea lor indestructibilă în fața oricărei amenințări venite din afară. Nimănui și nicio dată nu i se va permite să deranjeze nici un singur membru din Uniunea Statelor Socialiste.

Declarația agenției ruse de presă TASS publicată la Moscova în *Pravda*, 21 august 1968

21.08.1968

Ora exactă: este ora 5 și 30 de minute. Aici Praga, pe frecvența 197m, nu știm cine ne ascultă în această clipă, dar încercăm să vă transmitem informații pe toate căile care ne-au mai rămas. Prieteni, știm că nu ne ascultați doar în Cehia. Că ne ascultați și în Slovacia. Aici, cehi și slovaci, pe frecvența 210 m transmite într-o cehă și slovacă proastă radioul ilegal al armatelor ocupante care se numește Vltava. Avertizăm ascultătorii că acest post de radio nu are nimic de-a face cu Radioul de stat cehoslovac. În același timp vă îndemnăm la calm, singura modalitate de a rezolva această situație, vă rugăm nu vă lăsați provocați. Fiți liniștiți și nu permiteți nimănui să găsească pretexte pentru intervenția armată. Ascultători din Cehia și Slovacia, nu intrați în confruntări cu unitățile străine care ar putea duce la ciocniri. Oriunde intrați în contact cu unitățile ocupante, explicați soldaților că în Republica Socialistă Cehoslovacă a fost liniște și ordine până la venirea lor, că îi considerăm prieteni, dar că noi înșine trebuie să păstrăm ordinea, fără ajutorul lor, fără orice fel de imixtiune. Radioul de stat cehoslovac, adevăratul radio cehoslovac, susține în continuare guvernul legal, conducerea Partidului lui Dubček, precum și pe președintele Republicii.

Transmisiunea Radioului de stat cehoslovac din 21 august 1968